

DVA OBRAZA PODOBE PRIMOŽA TRUBARJA

Nove politične skupine (narodi), ki so se v devetnajstem stoletju začele pojavljati v Evropi, so bile še v drugi polovici stoletja v notranjeavstrijskih deželah habsburške monarhije novost, za katero sodobniki niso imeli nobene podlage v osebni izkušnji. Kot je zapisal prvi slovenski časopis, tedaj vsi »Slovenci« niso niti razlikovali med besedama *narodno* in *nerodno*: »Nektéri Slovenci ne razločijo, kakor je potreba, teh dveh besedi: narodno in nerodno. Narodno je nekaj lepiga, kar je jednimu ali drugimu narodu lastniga, zato se reče: národnost: Nationalität. Nerodno je pa nekaj malovredniga. Ungeschicklichkeit. Gerdo bi bilo, ako bi mi te dve clo različne besede razločiti ne znali. Zato v glavo si jo zarežimo!« (Nepodpisano 1844: 155.)

Veliki možje in zgodovina

Da se je neka skupnost mogla oblikovati kot narod, je morala imeti določene povezovalne elemente: skupen jezik, preteklost, prihodnost, usodo, ljudsko kulturo, vrednote, okuse in pokrajino (Lowenthal 1996: 63). Za romantično razpoloženje devetnajstega stoletja je bilo bolj ko ne samoumevno, da je zgodovina delo velikih mož, herojev. Oni naj bi bili tisti, ki so s svojo jasnovidnostjo, delavnostjo, požrtvovalnostjo in vztrajnostjo vodili množice v svetlo prihodnost. Zato je nacionalizem devetnajstega stoletja rabil še tako imenovane velike može ali velmože oziroma heroje, v katerih so videli »zrcalo njih dobe ter vir navdušenja in izpodbude« (Gangl 1905: 3). Najbolj značilen predstavnik tega pogleda na zgodovino je bil Thomas Carlyle, ki je menil, da je »Zgodovina Človeštva, zgodovina človekovih dosežkov, v resnici Zgodovina Velikih Mož, ki so tu delovali. Ti

velikani so bili vodniki ljudem, oblikovalci, ideali in v širšem smislu stvarniki...» (Carlyle 1841: 1.)

Na Carlylovi filozofiji zgodovine je Anton Aškerc utemeljil svojo epsko pesnitev, posvečeno štiristoti obletnici rojstva Primoža Trubarja. »Carlyleu so taki možje«, je zapisal Aškerc v polemiki z Josipom Tominškom, »inicijatorji epohalnih dejanj, oni so sinteza časovnih stremljenj in so tisti kažipot, ki določajo smer novim strujam. Nihče ne more tajiti, da je dala reformacija svetovni zgodovini novo smer. Wiclif je rodil Husa, Hus Lutra, a Luter – Trubarja. Trubar je novo poglavje v slovenski zgodovini, kolikor je imamo. S svojo inicijativo je imel uspeh; njegova glava je določala smer naši zgodovini. Četudi je protireformacija siloma zatrla novo vero med Slovenci, vendar je imel Trubar s svojim energičnim začetkom uspeh: posrečilo se mu je ustvariti svojemu ljudstvu literaturo. Slovenščino je povzdignil Trubar za književni jezik, postavil je torej temelj domači literaturi in na tem temelju gradimo še danes poslopje svoje kulture. Ali torej Trubar ni pravi heroj?« (Aškerc 1905a: 26–7.)

Od sredine devetnajstega stoletja do druge svetovne vojne je bilo poudarjanje vloge velikih mož stalnica v razmišljanju o zgodovini slovenskega naroda. Za prvi »narodni spomenik«, za Prešernov in Vodnikov spomenik, je dal pobudo mladi Lovro Toman, češ: »Vsak spominek, ki ga narod imenitnim možém stavi, ga tudi sebi stavi, kér spominek kaže, de se je narod zavedil svoje dolžnosti, svojiga poklica, svoje moči, da je spoznal pomembo take stavbe, ki je priča hvaležnosti in spodbada k enacimu, slavo zaslužljivimu načinu.« (Kamnogorski 1850: 61.) Podobno stališče je zastopal lavantinski škof Anton Martin Slomšek, ki je zapisal: »Poštovali so starodavni *Izraelci* svoje očake Abrahama, Izaka in Jakoba; sveto jim je bilo njihovo blago imé. Prepevali so Mojzeza, svojega postavodajavca visoko modrost, Jozue-tovo in drugih vojšakov veliko hrabrost. Mogočne dela očakov bile so iskre serčnosti sinom; njihovo pokopališče bilo je v sili mlajšim pribežališče. – Stavili so stari *Egipčani*, nekdanji *Helenci* in *Rimljani* svojim junakom veličastne spominke, so dajali svojim dobrotnikom hvalo in čast. Tud *Nemci*, naši sosedje imajo *Valhalo*, svojih pesnikov in slovnikarjev veličastno dvorano, ter obhajajo slavnih možev hvalni spomín. In naši južni bratje *Serblji* svojih junakov lepe vojne pojó. Kaj

mi *Slovenci* slavnih možev pogrešamo, ne poznamo njihovih del, se ne glasijo med nami naših očakov lepe imena? Tega Bog ne daj! Naših prednikov verlih častiti *spomín* je *živelj* narodnega duha. Pometi starih junakov slavo, in si pripravil mlajim pogín!« (Slomšek 1862: 71–72.)

Miroslav Malovrh pa je v svojo »zgodovinsko povest« vtkal sledeči dialog, v katerem je »Kopitar« razložil, kakšnega pomena so veliki možje za razvoj in napredek naroda:

»Treba je le velikih mož in pokaže se, če je Slovincem sojena lepša prihodnjost ali če morajo umreti kot sužnji.

– S posamičnimi možmi, pa naj so še tako veliki, se ne da nič opraviti.

– O pač, je s poudarkom vzkliknil Kopitar. Vsi veliki prevrati so delo posamičnih mož. Brez takih velikih mož, ki znajo razvneti dušo in srce naroda, ki se v strastnem sovraštvu upro obstoječim razmeram, se ni še nič velikega izvršilo. Nekaj takih mož naj nam da usoda, potem, to je moje upanje, bi bila Slovincem zagotovljena prihodnjost.« (Malovrh 1904: 242.)

Leto pozneje je Malovrhovo misel dopolnil eden najvidnejših slovenskih politikov dolgega devetnajstega stoletja, dr. Josip Vošnjak, ki se je opiral na Nietzschejevo filozofijo o nadčloveku:

»Toda krivico bi delal Slovincem, kdor bi trdil, da je taka iz kruhobrostva izvirajoča brezznačajnost neka posebnost Slovencev. Nikakor ne. Splošna je vsem narodom, najsi bode germanski, slovanski ali romanski, ker je povsod število trdnih, neomahljivih značajev v neznatni manjšini proti veliki ljudski masi, ki jo Nietzsche imenuje 'Herdentier'. Končno pa ravno ti četudi maloštevilni značajni borivci za narodne ideale navadno v odločilnih trenutkih prosti narod potegnejo za seboj k zmagovitemu boju. Nietzsche s svojim 'sverhčlovekom' – tako predstavljajo Rusi 'Übermensch' – seveda predaleč sega, ker mu dovoljuje vsako nasilje, celo zločinstvo nad 'Herdentierom', pa jedro njegove misli je resnično, da se masa mora pokoriti in se tudi navadno res pokori in podvrguje možem z duhom in značajem, njo nadkriljujočim. To nam kaže vsa človeška zgodovina. Duh naroda se teko rekoč koncentruje v eni osebi, katera ga potem vodi k zmagi, včasih pa tudi v pogubo.« (Vošnjak 1905: 102.)

Podobno je razmišljal tudi etnolog in antropolog Niko Županić,

ki je menil, da so veliki močje kardinalni vir, »iz katerega zajema narod svojo žitno in bitno energijo, svojo moč in obliko«, in pojasnil: »To so tisti izvoljeni ljudje, katerim je izročila usoda sredstvo, vzgojo in izobrazbo naroda. Narod kot tak je nekaka brezoblična masa, strukturo in obliko mu dajo šele njegovi reprezentanti, to so vladarji, politični, intelektualni, etični in estetični, okoli katerih se mase zbirajo in koncentrirajo kakor atomi okoli kristalizacijske točke.« (Županič 1907: 557.)

Kardeljanski obrat v razumevanju preteklosti

Avtor knjige o slovenskih vodnikih in prerokih Ivan Lah, denimo, je menil, da je zgodovina naroda njegov življenjepis, ki ga pišejo predvsem njegovi heroji. »Zato ustvarja vsak narod sam svojo zgodovino. Toda ogrodje zgodovine tvorijo veliki dogodki, v katerih se preskušajo narodne sile, njegova volja in moč, in na čelu velikih dogodkov stopajo junaki, voditelji, glasniki in preroki. 'Zgodovina sveta' – pravi veliki mislec Carlyle – 'je življenjska zgodovina velikih mož.' Z njimi ustvarja narod svojo zgodovino.« (Lah 1927: 5.) Na podobnem stališču je slabo desetletje pozneje Anton Slodnjak razmišljal o zgodovini slovenskega slovstva. Za Slodnjaka je bil velik človek tisti posameznik, ki »v svojem razumu le jasneje in bolje pojmuje svojstva družbenega okolja in prav zato lahko stopi včasno protislovje z 'množico', katera pozneje vendarle prav tako pod vplivom družbenih odnosov počasi stopa na njegovo stran« (Slodnjak 1934: 76–77).

Prelom s takim razumevanjem zgodovine je skušal narediti Edvard Kardelj v svojem *Razvoju slovenskega narodnega vprašanja*, prvič objavljenem 1939, s katerim je želel podati marksistično interpretacijo slovenske zgodovine (Kardelj 1957: 30 v uvodu). Vendar njegov *Razvoj* ni bil zgodovinska študija, temveč interpretacija slovenske narodne zgodovine kot boja med dobrim in zlim (glej Plumb 1969: 98; Jezernik 2004: 17), s katero je preteklost postavil v funkcijo doseganja revolucionarnih ciljev v prihodnosti. Paradoksalno so bili v Kardeljevi interpretaciji gibalno zgodovinskega razvoja veliki možje, in sicer književniki France Prešeren, Fran Levstik in Ivan Cankar, kar indicira, da njegova zavezanost marksistični interpretaciji zgodovine, po kateri

je bila zgodovina produkt (delovnih) množic, ni bila posebej trdna. Bržkone pa je k temu svoje prispevala tudi Kardeljeva ambicija, in sicer, da bi se umestil kot vodilni slovenski ideolog, dedič in nadaljevalec navedene trojice, torej ambicija, ki je bila močnejša od njegove zavezanosti marksistični teoriji.¹

Veliki moške oziroma heroji so torej predstavljali najboljše oziroma najbolj želene lastnosti in najbolj imenitne dosežke naroda ter pomagali ljudem oblikovati njihov odnos do preteklosti. Posamezniki, ki jih je skupnost sprejela za »velike moške«, so bili tako spremenjeni v podobo naroda, ki jo je bilo mogoče občudovati, se iz nje učiti in se zanj, navsezadnje, tudi boriti. Iz narativne podobe velikih moških so se pripadniki določene skupnosti učili solidarnosti in gradili občutek lastne vrednosti v primerjavi s pripadniki drugih narodov; s tem pa so prispevali h kulturni homogenizaciji pripadnikov določenega naroda in k zarisovanju ločnic med Nami in Drugimi. S poudarjanjem veličastnega in izpuščanjem sramotnega iz narodove preteklosti so tako imenovani narodni buditelji gradili častno in slavno preteklost naroda. Častna in slavna preteklost pa je dajala oporo nacionalizmu v sedanjosti. Izbira herojev iz preteklosti, ki se jih je moralo ljudstvo spominjati, da bi lahko gradilo svetlejšo prihodnost, je bila strateškega pomena. Četudi narodni voditelji tega niso govorili na glas, so s svojo izbiro propagirali določene politične in svetovno-nazorske ideologije, določena družbena, politična in kulturna hotenja. »Spomin«, je zapisal James Young, »se nikoli ne oblikuje v vakuumu; motivi za spominjanje niso nikoli čisti.« (Young 1993: 2.)

Slovenski jezik kot prava domovina slovenstva

Med Slovenci, ki so bili brez svoje države, je bila ideja naroda, kakor jo je razvila nemška romantika, zelo privlačna; dajala je namreč »narodu od države samostojno življenje« (Vošnjak 1913: 541). Za nemške romantike je bil glavni znak narodnosti jezik. Wilhelm von Humboldt, ki je ustvaril pojem modernih filologij oziroma »znanosti

1 V izdajah *Razvoja*, objavljenih po drugi svetovni vojni, ki so bile sicer vedno bolj obširne in dopolnjene z zgodovinskimi podatki, je osnovna teza knjige ostala nespremenjena.

o narodnosti«, je bil mnenja, da je prava domovina pravzaprav jezik (»Die wahre Heimat ist eigentlich die Sprache«). Kar so nemški romantiki »s sveto navdušenostjo pisali in govorili proti gospodstvu tujega duha in jezika«, pa so brali tudi avstrijski Slovani, saj so nemški romantiki tedaj imeli svoje središče na Dunaju (Murko 1901: 124). Kot je razložil Fran Ilešič v uvodu k prvemu *Trubarjevem zborniku*, je v času romantike, »'rodoljubje' pomenilo ljubezen zlasti do rodnega jezika kot takega; ker je jezik najrazločnejši znak moje individualnosti, mojega pokoljenja, zato ga ljubim in čuvam, tako rekoč kot del samega sebe« (Ilešič 1908: xviii).

Za tako imenovane narodne buditelje je bil tedaj slovenski jezik temeljni kamen slovenske narodnosti. Po besedah »očeta slovenskega naroda« dr. Janeza Bleiweisa, denimo, je bil narod brez narodnosti telo brez kosti: »Duša narodnosti pa je jezik.« (Nepodpisano 1862: 322.) Skoz pero P. Jankoviča (Janko Pajk?) pa je v knjižici, namenjeni »prostemu ljudstvu«, slovenski jezik povedal sledeče: »Jaz sem duša slovenskega naroda; skoz to, da me narod, govoriš in pišeš, živim jaz in živiš Ti. Berž ko mene zapustiš, nehaš narod biti in postaneš derhal in soderga ljudi brez narodnih pravic. Taki ljudje tudi zgubijo svojo domovino; take ljudi vse gazi in tlači; taki ljudje so zaverženci svetá.

Zató, moj ljubi narod slovenski, derži se mene, Tvojega jezika; derži se vsega, kar je Tvoje; tirjaj svoje pravice, da bodeš krepko živel in da dosežeš slavo na zemlji!« (Jankovič 1869: 38–39.)

Na takih izhodiščih si je lahko slovenski nacionalizem nadeval povsem »nepolitično« zunanjo podobo. Slovenski narodni voditelji pravega cilja vsakega nacionalizma, nacionalne države, niso omenjali. V svoji retoriki so ljudem meča predpostavljali ljudi peresa. Namesto govora o slovenski nacionalni državi so govorili o pomenu domačega jezika in poznavanja preteklosti, o dragocenosti domačega slovstva in narodnega blaga (Lončar 1911: 55–6). Vendar je bil boj za slovenski jezik po svojem bistvu politični boj (glej npr. Prijatelj 1956: II, 58). To dimenzijo boja za slovenski jezik je izrazil škof Slomšek že leta 1861, češ: »Svoje dni je nemščina za mizo sedela in še sedi; slovenščina je za vratmi stala in ji služila. Za to je gospôda nemško govorila, in še govori, dokler so le posli slovensko gučali. Zdaj hlapci in dekle nemško govorijo in se besede matrne sramujejo; evo bratje! tedaj pa

mi slovenšino za mizo posadimo, in jo počastimo, kakor svojo milo mater ...» (Nepodpisano 1861: 192.)

Za mobilizacijo slovenskih množic so tedanji politični voditelji predlagali, da bi v Ljubljani, kot slovenskem narodnem središču, ki se je pred tem postavljala s po dvema javnima spomenikoma feldmaršalu Radeckemu in cesarju Francu Jožefu I., postavili še »narodni spomenik«, posvečen »prvemu slovenskemu pesniku« Valentinu Vodniku (1758–1819). Zbiranje sredstev zanj in slovesnosti ob njegovem odkritju konec junija 1899 so ljudem pomagali utrjevati narodni ponos in samozavest, to pa sta bila pri ljudeh, ki so bili več stoletij pod tujim kolonialnim gospodvom, predpogoja za emancipacijo. Ali kot je zapisal Davorin Terstenjak:

»Tudi mi moramo pokazati, da kakor drugi narodi tudi mi častimo možé, kateri so s svojim bistrim duhom in svojo mogočno besedo segnili v dušo svojega naroda, da se je zavedel in slavno razvijati začel svoje dušne moči.

Zapomnite si národno prislovico: Kdor ne poštuje sam sebe, ga tudi ne poštujejo drugi.« (Terstenjak 1858: 2.)

Povzdigovanje slovenskih velikih mož v procesu »narodne prebuje« oziroma konstrukcije slovenskega naroda ni služilo temu, da bi ljudi nekaj naučilo, temveč jim je pomagalo, da so nekaj postali: člani skupnosti. Eden glavnih zagovornikov postavljanja spomenikov, Lovro Toman, je ob stoletnici rojstva Valentina Vodnika zapisal: »Narod, ki spoštuje in slavi svoje slavne možove, slavi le sebe. Spomini slavnih rojakov so stebri, na ktere so pripete niti zgodovine domače, – spomini so kakor Memnova pila, s ktere so doneli o sončnim izhodu in zahodu čarni glasôvi. Doné tako iz takih spominov tudi čudotvorni glasovi, kadar posebno se mrači ali jasní domovine nebo.« (Toman 1858: 354.) – To geslo je bilo v različnih variantah temeljni princip v procesu konstrukcije slovenskega naroda.²

- 2 »Narod, kateri ne časti in ne spoštuje svojih velikih mož, nij vreden, da jih ima« (Pajk 1878: 80) oziroma »Narod, kateri svojih velikih mož ne časti, jih vreden ni« (Š. 1883: 802) oziroma »Narod, ki svojih mōž ne časti, samega sebe vreden ni« (A. S. 1889: 1).

Memnova pila

Vendar, kolektivni spomin je podložen manipuliranju. V drugi polovici devetnajstega stoletja, ki je bil po Evropi čas splošnega čaščenja stoletnic, so se spomnili na Primoža Trubarja, »osnovatelja novoslovenskega slovstva, književnega Kolumba našega«, pozneje in dosti bolj plaho, kot so se spomnili na Valentina Vodnika. Javno so nameravali obeležiti tristoletnico Trubarjeve smrti (28. junija 1886) s »spodobno slavnostjo« v Ljubljani, a so opustili namero, ker bi se »tako praznovanje iz lahko razumljivih vzrokov morebiti napčno tolmačilo« (Nepodpisano 1886: 377). Namesto javne slavnosti je pisateljsko društvo priredilo slavnostni večer, *Ljubljanski zvon* pa je v spomin »nedosežnega pisatelja in vélikega narodnega dobrotnika« objavil literarno-zgodovinsko razpravo *O pričetkih slovenske književnosti* (Fekonja 1886) in »prekrasno legendo« *Novi svetnik*, v kateri je pesnik Anton Aškerc postavil v nebesa »novega svetnika« po njegovem dolgoletnem bivanju v Nigdirdomu in tristoletni pokori v vicah (Gorázd 1886: 321–322).

Misel na Trubarjev spomenik v Ljubljani se je razvila šele dve desetletji pozneje. Kot se je spominjal Ivan Hribar, se ima »ta občudovanja in spoštovanja vredni junak svojega časa«, Primož Trubar, zahvaliti za nastanek svojega spomenika »drugemu, njemu sličnemu junaku svojega časa – Antonu Aškercu«. Aškerc je po izdaji svoje pesnitve *Primož Trubar* (1905) nekega dne ljubljanskemu županu prinesel poklonstveni izvod te knjige; ob tej priložnosti je izrazil misel, da bi Trubar kot stvaritelj našega pismenega jezika zaslužil v Ljubljani spomenik (Hribar 1983: I, 305). Župan Hribar je predlog sprejel z naklonjenostjo, v primerjavi s spomeniki Vodniku in Prešernu pa za to idejo ni dobil množične podpore v narodu. Če so se slovenske množice ob Vodnikovem liku poenotile in jih niti Prešernova svobodomiselnost ni razdelila, pa so se ob podobi Primoža Trubarja razdelile v dva nasprotna (politična) tabora. Fran Ilešič je v uvodu k prvemu *Trubarjevemu zborniku*, izdanem ob štiristoti obletnici Trubarjevega rojstva, zapisal: »Ljubav in mržnja, ki spremljata in značita razvoj vsega sveta, sta prečesto dali značaj tudi spominu na Primoža Trubarja ter stvarno spoznanje potisnila v ozadje. Ljubav je narekovala besede:

*(Trubar), ti si velikan! Med
 nami prvi bojeval si sveti boj
 za svetlobo in vesti svobodo –
 in ves narod je šel za teboj!*

Mržnja pa je slovenski učenosti posodila besede o 'neodkrito-srčnem in zlobnem' odpadniku (o Speratu v Solnogradu), o razširjevalcih protestantizma kot 'drugih janičarjih', o 'predrznih novotarjih', o 'volkovih verne črede' itd.« (Ilešič 1908: v.)

Ce je ideja o postavitvi Vodnikovega spomenika slovensko prebivalstvo notranjeavstrijskih dežel povezovala v eno telo, ga je pol stoletja pozneje misel na Trubarjev spomenik razdelila na dva nasprotujoča si dela. Liberalno-narodnjaški politiki so namreč Trubarja slavili kot simbol svobode misli, boja proti dogmatizmu in klerikalizmu, in kot začetnika slovenske narodne zavesti, medtem ko so ga katoliško-klerikalni zavračali kot nosilca tuje, neljudske miselnosti, ki bi v primeru uspeha zadušila slovenski narodni razvoj (Kerševan 1987: 63). Vodnikov spomenik je dobil svoje pravo mesto v družbenem okolju po odkritju spomenika Antonu Alexandru grofu Auerpergu alias Anastasiusu Grünu. Postavitev Grünovega medaljona na Nemškem trgu je namreč omogočilo jasno diferenciacijo med prebivalci Notranje Avstrije. Tisti, ki so si prizadevali za osvoboditev izpod kolonialne podrejenosti, so se zbirali okrog Vodnikovega spomenika, to je »vodnikovali«, njihovi nasprotniki pa okrog Grünovega, to se pravi, da so »grünovali«. Podobno je Trubarjev spomenik dobil svoje dokončno mesto v slovenskem okolju šele tedaj, ko je bil leta 1913 »v spomin na 1600letni Konstantinov jubilej in na IV. slovenski katoliški shod« v zunanji vdolbini ljubljanske stolnice postavljen kip najbolj vnetega borca proti reformaciji škofa Tomaža Hrena (Lesar 1913: 446). Ta spomeniška dvojica (Trubar in Hren) predstavlja nemi priči ostre in žolčne polemike, ki traja in traja.³ Toda po drugi strani lahko isto dvojico opišemo kot simbol delitve duhov, ki je dokončno opredelila slovenski narod kot moderen evropski

3 Papež Janez Pavel II., denimo, je med svojim obiskom v Mariboru maja 1996 predstavnikom slovenske znanosti in umetnosti govoril o slovenski kulturi od Prešerna do Balantiča, ne da bi omenil ime avtorja prve slovenske knjige.

narod, to je kot razvito in notranje strukturirano družbo. Če je bila postavitve Vodnikovega spomenika v službi mobilizacije slovenskega ljudstva v boju proti kolonialni preteklosti, je postavitve Trubarjevega spomenika označila, da se je nekako pol stoletja pozneje slovensko ljudstvo uspešno organiziralo v narod.

Dva obraza Trubarjevega spomenika

V počastitev štiristote obletnice Trubarjevega rojstva je sklenil poseben odbor pod vodstvom dr. Ivana Tavčarja postaviti spomenik utemeljitelju slovenskega knjižnega jezika, naročilo za izdelavo kipa je dobil kipar Franc Berneker.⁴ Odkritje spomenika so načrtovali za Trubarjev štiristoletni rojstni dan 8. junija 1908, vendar so ga »vsled raznih ovir« preložili na september (Nepodpisano 1908e: 446–447). Toda 8. septembra 1908 so ob navzočnosti udeležencev vseslovenskega shoda časnikarjev in književnikov v Bleiweisovem parku blizu Narodnega doma slovesno položili samo temeljni kamen za spomenik (Nepodpisano. 1908d: 350). Ta je bil zaradi slavnostne prireditve pomaknjen predaleč v cesto, zato ga je bilo treba pozneje prestaviti za nekaj metrov globoko v park, kjer je bilo pač primernejše mesto za spomenik. »Vse lansko leto je bilo torej zaman in troški postavljanja temeljnega kamna in vse slavnosti so bili proč vržen denar«, je privoščljivo komentiral *Slovenec*. Da je Ljubljana vendarle prišla do Trubarjevega spomenika, sta z denarjem iz svojega žepa omogočila »narodno-napredna veljaka, dva Ivana«, namreč politična voditelja narodno-napredne stranke Ivan Hribar in Ivan Tavčar (lj. 1908: 3). Spomenik »ustanovitelju slovenske književnosti« so nato odkrili 1. maja 1910, in sicer »brez vsakega slavnostnega hrupa« (Šlebinger 1910: 382).

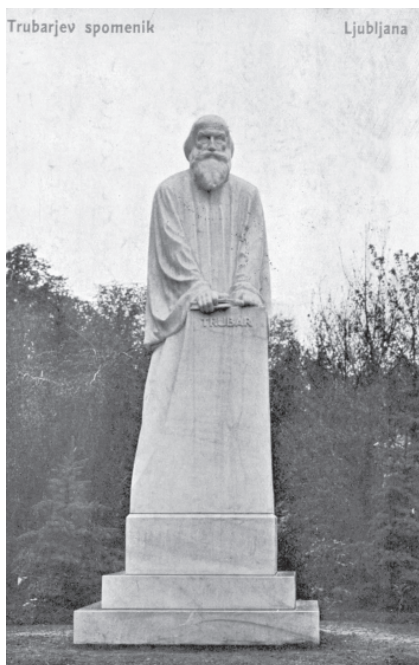
Trubarjev spomenik je del slovenske politične elite, ki je v Trubarju videla predvsem znanilca »novih, starej veri nasprotnih načel« (Kleinmayr 1881: 46), bodel v oči, še preden je bil sploh postavljen. Tako je

- 4 Kipar si je zamislil skromen spomenik v obliki govorniškega pulta, na katerega se opira protestantski pridigar in oče slovenske knjige. Bernekerjev Trubar je kljub skromnim sredstvom za njegovo postavitve dobil sloves »najbolj posrečenega spomenika pri nas« (Stelè 1966: 155).

*Franc Berneker;
Trubarjev spomenik
(razglednica)*

škof Jeglič 6. oktobra 1908 za-
beležil v svojem dnevniku na-
slednje »žalostne dogodke«, ki
so se tedaj zgodili v Ljubljani in
jih je obravnaval v pastirskem
listu, »da bi ljudstvu in tudi du-
hovnikom pokazal pravo smer v
luči krščanskih načel«: »a) pola-
ganje temeljnega kamna za spo-
menik Trubarju, 2) shod 'svo-
bodomislecev' v Ljubljani in 3)
o ljubljanskih izgredih« (Jeglič
1908: 51).

Slavnostnemu polaganju te-
meljnega kamna za Trubarjev
spomenik je posvečalo veliko po-
zornosti tudi glasilo slovenskih konservativcev, dnevnik *Slovenec*.
Tako je nepodpisani pisec dan pred slovesnostjo razkrival »pravi
namen Trubarjevega slavlja«, češ: »Preden so dobili slovenski častivci
'Svobodne Misli' idejo, da proslave Trubarja, so že izvršili proslavo
Trubarjevo nemško-nacionalni protestantje. V vsenemški, protestan-
tovski cerkvi v Ljubljani, zidani z denarjem Viljema II. in drugih
pruskih 'dobrotnikov', je 'die rollende Reichsmark' postavila Tru-
barju spomenik. V 'Carnioli' so nemško-nacionalni profesorji graške
univerze, najzagrizenejši sovražniki slovenskega naroda, napisali
proslavljajoče članke Trubarju. To je znamenje, da šteje nemški
protestantizem Trubarja med svoje junake. Nemci vedo, da bi bili
Slovenci, ako bi se bili poprotestantili, danes do zadnjega ponemčeni.
Samo v zapuščenih hribovskih vaseh bi se še skrivaj slišal slovenski
jezik. Hribar tega seveda slovanskim časnikarjem ni povedal. Slo-
venski 'Los von Rom' je geslo teh elementov, ki proslavljajo na

Hribarjevo komando luteranca Trubarja. Zato je bila velikanska netaktnost od Hribarja, da je slavnost, ki ima v svojem jedru nemško-luteranski značaj, združil z občnim zborom 'Osrednje zveze slovenskih časnikarjev'. V Slovencih je Hribar najznačilnejši zastopnik one struje, ki je v Vsenemcih znana kot 'Los von Rom'. To proglašala njeno glasilo 'Slovenski Narod' dan na dan in iz najgrših vsenemških glasil neprenehoma prevaja pamflete na slovenski jezik. Hribarjevi netaktnosti se imajo zahvaliti slovenski časnikarji, da marsikoga, ki so ga pričakovali, ne bodo videli na svojem sestanku. Netaktnost Hribarjeve stranke je šla tako daleč, da niti obvestil o slovanskem sestanku niso pošiljali glasilom 'Slovenske Ljudske Stranke', ki predstavlja ogromno večino vsega slovenskega naroda. Ko mi pozdravljamo slovanske goste v Ljubljani, jim je podala Hribarjeva stranka vzgled, kako se slovanska vzajemnost ne goji, ampak se zanaša konfesionalni boj in nestrpnost med zastopnike naroda. Tak 'neoslavizem', kot ga pojmujejo slavilci Trubarjevi, ki je identičen z bojem proti najsvetejšim tradicijam slovanskih narodov, ne bo imel obstanka. Zmagala bo krščanska misel tudi v Slovanstvu!« (Nepodpisano 1908a: 5.)

Bralci *Slovenca* so bili tri dni pozneje obveščeni še, kaj je dr. Ivan Tavčar zamolčal pri otvoritvi temeljnega kamna: »Bilo je pred meseci na seji 'Matičinega' odbora, ko se je razpravljalo o tem, kako naj se Trubarjeva 400-letnica proslavi. Tudi dr. Tavčar je bil mnenj, da našega reformatorja ne kaže preveč poveličevati, rekoč: 'Če bi šlo po Trubarjevi volji, bi bili mi danes vsi Nemci!' Pri odkritju temeljnega kamna pa je dr. Tavčar pred slovanskimi žurnalisti Trubarja koval v zvezde kot rodoljuba prve kvalitete, tako da so navzoči Čehi, Hrvati in Srbi mislili, da slovenski narod v Trubarju res slavi svojega Husa. Dr. Tavčar se je pač tudi to pot uklonil Hribarjevi komandi, ki je hotel imeti ob priliki Trubarjevi le 'rodoljubno' komedijo v lastno slavo in glorio. Ne štiristoletno sovraštvo do Trubarja, kakor meni dr. Tavčar, ampak pomilovanje do dr. Tavčarja, ki mora tako zatajiti lastno prepričanje, nam je narekovalo to opombo.« (Nepodpisano. 1908b: 3.)

V prepričanju, da je ponavljanje mati učenosti, je *Slovenec* devet dni pozneje ponovil to opazko, češ: »je imel dr. Tavčar pri seji 'Slov. Matice' popolnoma prav, ko je rekel: Ko bi bilo po Trubarjevem

namenu, bi ne bilo danes nobenega Slovenca več, ampak sami Nemci. Trubar ni pisal zato slovenski, da bi ohranil slovenski jezik, ali pa celo iz ljubezni do materiščine, ampak le zato, da bi svoje rodne brate odtrgal od katoliške cerkve in jih na ta način napravil za Nemce. Trubarja torej ne slave toliko kot slovenskega književnika, pač pa kot sovražnika katoliške cerkve, kateri se je v boju proti cerkvi poslužil slovenskega jezika.« (Nepodpisano 1908c: 3.)

Superintendent Trubar in škof Hren

Zgolj zanikovanje zaslug protestantskega pridigarja Trubarja ni moglo izničiti ugleda avtorja prve slovenske knjige in privrženci katoliško-konservativne stranke so v boju proti liberalizmu⁵ ubrali drugo taktiko. V boju za interpretacijo preteklosti so začeli povzdigovati dosežke borca proti reformaciji škofa Hrena. Miroslav Premrou, denimo, je menil, da »uprav zaradi národnosti moramo zahvaliti óne možé, ki so se uprli novi veri, da so vsaj takó zabranili nadaljno spajenje z Nemci – protestanti«. Nato pa je še z radostjo potrdil, »da sta se vladika Hren in novomeški Kastelec, pridno zaje-majoča iz tistih 'kalnih virov', pisanih 'v malovredni obliki', trudila dajati ljudstvu boljše knjige, nego so bile istodóbné« (Premrou 1892: 733). Jožefu Benkoviču pa se je »nehote« vsiljevalo vprašanje: »Kaj bi bilo s slovensko zemljo, če bi se iz Nemčije sem zatrošeni plevel in naplavljená sodrga ne bila odstranila? Najbrže bi ne bila dobila več pristnega narodnega lica. Bi se li moglo tako pokvarjeno ljudstvo upirati potujčevanju? Ko je Hren preprečil ves luteranski vpliv na Slovence, lotil se je pozitivnega dela. Da bi izboljšal podivjano in propalo ljudstvo, je s škofijskimi sinodami najprej krepko organiziral svojo duhovščino.« (Benkovič 1899: 290.) Isti avtor je tri leta pozneje skušal opisati še, »kam bi slovenski narod duševno in gmotno zabredel, ako bi še kaj časa sledil takim veščam, in ako bi mu apostol-

- 5 Privrženci katoliško-konservativne stranke so liberalcem očitali, da jih zanima samo boj proti veri in nič drugega: »Ne, svobodomiselstvu ni za svobodo, ne za enakost in bratoljubje, gre se jim le za to, da pridejo do moči in udarjajo po Cerkvi. Za to jim je, da razkristjanijo šolo, vzgojo in vpeljejo civilni zakon.« (Lavrenčič 1913: 1.)

*Ivan Pengov,
Tomaž Hren*

ski škof Tomaž Hren s pomočjo redovne in svetne duhovščine iznova ne prižgal ugašajoče luči sv. vere ter tako pokazal pot k pravi prosveti» (Benkovič 1902: 430).

Ko je bil v spomin na tisočstletni Konstantinov jubilej in na četrti slovenski katoliški shod⁶ v eno izmed do tedaj praznih vdolbin ljubljanske stolnice postavljen spomenik »apostolu Kranjske« (glej Jezernik 2008: 46), knezoškofu Tomažu Hrenu, mu je Josip Lesar napisal pravi panegirik: »Kdor pravično sodi, bo rad priznal, da je bil Tomaž Hren duhovnik in škof po božji volji in verski junak v najširšem pomenu besede. Bil je državnik, učenjak, pesnik, vnet prijatelj naroda, zlasti zatiranih in ubožcev, podpornik vsega, kar je lepo, dobro in resnično, ljubitelj umetelnosti in vednosti. Geslo njegovega življenja je bilo: 'Terret labor, aspice praemium', ki je vklesano v vznožju spomenika. Če te straši težavnost, vedi, da te čaka plačilo. O posvečenju za ljubljanskega škofa, 29. marca l. 1599., je namreč Hren dal kovati spominjsko svetinjo. Na hrbtu, t. j. na reverzni strani, je geslo 'Terret labor, aspice praemium' in podoba škofa, ki nosi na desni rami križ po trnjevi poti; iz oblakov pa mu angel ponuja krono in palmovo vejico. Brez dvoma je Hren dosegel 'krono pravice' (II. Tim. 4, 7), 'venec slave'

- 6 Liberalno glasilo *Slovenski Narod* je pred katoliškim shodom konec avgusta 1913 večkrat opozarjal, da so vsi katoliški shodi bili »klerikalna strankarska prireditve, prirejena pod cerkvenim plaščem«; zato je Ljubljančane tudi pozival, naj shod bojkotirajo (glej na primer Nepodpisano 1913a: 3.; 1913b: 1; 1913c: 4).

(I. Petr. 5, 4), dosegel trojni venec, trojno gloriolo: venec mučeništva po ljubezni do neumrljivih duš, venec devištva in venec učenitva kot učitelj vernikov na potu zveličanja. Njegov spomin ostane blagoslovljen med katoliškimi Slovenci.« (Lesar 1913: 452–453.)

Sklep

Prezentiranje zgodovinskih osebnosti je vedno izraz in vir moči, zato je tudi v tesni povezavi s političnimi procesi, predvsem z vprašanjem, kdo sprejema odločitve o tem, kdo lahko predstavlja koga, kako, kje in s čim; kdo kontrolira zgodovino, kdo ima moralno pravico kontrolirati jo in v čigavem interesu. Javne podobe določenih zgodovinskih osebnosti ne le prikazujejo določeno zgodovino, temveč jo tudi soustvarjajo za javnost. Lahko rečemo, da so slovenski politični voditelji na prelomu stoletja postavili spomenik Primožu Trubarju z dvema obrazoma. Pristaši narodno-napredne stranke so ga upodabljali kot heroja slovenstva in svobodne misli, pristaši katoliško konservativne stranke pa so mu skušali nadeti podobo malika krive vere. Prav ta delitev duhov pa je pomenila, da se je slovensko prebivalstvo notranjeavstrijskih dežel ne le zavedlo pomena narodnosti, temveč se je izoblikovalo v moderen evropski narod, to je v moderno in notranje strukturirano družbo. Slovenski narod se je oblikoval, ko se je tudi notranje razslojil. Zato na začetku dvajsetega stoletja vsenarodna politika slogaštva, ki je uspevala, dokler slovenskega naroda še ni bilo in se je v protikolonialnem boju šele konstituiral kot politično telo, ni bila več mogoča. Ko je za uspeh osvobodilnega boja še bilo treba množicam pojasnjevati, kaj je narodno in kaj nerodno, je bil velik mož Valentin Vodnik; njegovo delovanje je bilo sprejemljivo za slovensko katoliško-konservativno politično elito, ki je imela v rokah ključ do razuma in srca slovenskega ljudstva. Ko je ta politika rodila zdrav sad in se je iz egalitarnih ljudskih množic oblikoval strukturiran slovenski narod, delitev na »domorodce« in na »ptujce« ni bila več najpomembnejša ločnica v političnih pogledih. Tedaj je stara politika slogaštva postala nefunkcionalna, del politične elite, ki si je prizadevala za sekularno družbo, pa je za promoviranje svojih pogledov na družbeni svet uporabil tudi protestanta Primoža Trubarja.

VIRI, LITERATURA

- Aškerc, Anton (1905): Primož Trubar. Zgodovinska epska pesnitev. Ljubljana: Ig. pl. Kleinmayr & Fed. Bamberg.
- Aškerc, Anton (1905a): Ali je Primož Trubar upesnitve vreden junak ali ne? Ljubljana: Komisijska založba L. Schwentnerjeve knjigarne.
- Benkovič, Josip (1899): Maksimilijan Leopold baron Rasp in njegova šola. *Dom in svet*, 289–301.
- Benkovič, Jožef (1902): Slovenski reformatorji. *Voditelj v bogoslovnih vedah*, 290–313, 399–436.
- Bond, George C., Angela Gilliam, ur. (1994): Social Construction of the Past. Representation as Power. London in New York: Routledge.
- Brejc, Janko (1913): Slovenski slavnostni govor. *Slovenec*, 26. avgusta, 1–2.
- Carlyle, Thomas (1841): On Heroes, Hero-Worship, and the heroic in History. London: James Fraser.
- Fekonja, Andrej (1886): O početkih slovenske književnosti. V tristoletni spomin smrti Trubarjeve (1586. l.). *Ljubljanski zvon*, 42–49, 105–107, 231–235, 281–286, 355–360, 418–423.
- Gangl, Engelbert (1905): Slava Prešernu! Ob odkritju Prešernovega spomenika v Ljubljani. Ljubljana: Narodna tiskarna.
- Gorázd (Anton Aškerc) (1886): Novi svetnik. *Ljubljanski zvon*, 321–322.
- Hribar, Ivan (1983/84): Moji spomini. Ljubljana: Slovenska matica.
- Ilešič, Fran, ur. (1908): Trubarjev zbornik. Ljubljana: Matica Slovenska.
- Jankovič, P. (1869): Čujte! Čujte! kaj slovenski jezik tirja. Za prosto slovensko ljudstvo. Dunaj: Janko Pajk.
- Jeglič, Anton Bonaventura (1908–1912): Dnevnik. Rokopis, Nadškofijski arhiv Ljubljana, fond Škofijski arhiv Ljubljana, dnevnik škofa Jegliča, škatla 13/1c.
- Jezernik, Božidar (2004): Moč spomina, premoč pozabe. *Zgodovina za vse*, št. 1, 5–18.
- Jezernik, Božidar (2008): Pomnenje zgodovine kot pozabljanje preteklosti. *Zgodovina za vse*, št. 1, 37–56.
- Kamnogorski, L. (Lovro Toman) (1850): O Prešernovim spominku. *Novice kmetijskih, rokodelnih in narodskih reči*, 10. maliga travna, 61.
- Kardelj, Edvard (1957): Razvoj slovenskega narodnega vprašanja. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

- Kerševan, Marko (1987): Protestantski »tuji duh« in katoliška slovenska verna duša. Luther in luteranstvo v slovenski literaturi. *Sodobnost*, 63–69.
- Kleinmayr, Julij pl. (1881): Zgodovina slovenskega slovstva. Celovec: Julij plem. Kleinmayr.
- Lah, Ivan (1927): Vodniki in preroki. Ljubljana: Vodnikova družba.
- Lampe, Evgen (1905): A. Aškerc. Primož Trubar. *Dom in svet*, 46–50.
- Lavrenčič, Matija (1913): Katoliška načela in javno življenje. *Slovenec*, 6. septembra, 1–2.
- Lesar, Josip (1913): Žiga Lamberg – Tomaž Hren. *Dom in svet*, 446–453.
- lj. (1910): Trubarjev spomenik. *Slovenec*, 13. aprila, 3.
- Lončar, Dragotin (1911): Slovenci. Načrt slovenske socialne zgodovine. Ljubljana: Komisionalna založba Delavske Tiskovne Družbe.
- Lowenthal, David (1996): Possessed by the Past. The Heritage Crusade and the Spoils of History. New York in London: The Free Press.
- Malovrh, Miroslav (1904): Pod novim orlom. Zgodovinska povest. Ljubljana: Narodna tiskarna.
- Murko, Matija (1901): Misli k Prešernovemu življenjepisu. *Ljubljanski zvon*, 122–137.
- Nepodpisano (1844): Nekaj od Slovincov, št. 3. *Kmetijske in rokodelske novice*, 28. velkisirpana, 155.
- Nepodpisano (1861): Slovenci in Nemci. *Danica*, 21. listopada, 192–193.
- Nepodpisano (1862): Iz Ipave. *Novice gospodarske, obrtniške in narodne*, 24. septembra, 320–323.
- Nepodpisano (1880): Koledarji Slovencev. *Novice gospodarske, obrtniške in narodne*, 14. aprila, 117–118.
- Nepodpisano (1886): Listek. *Ljubljanski zvon*, 377.
- Nepodpisano (1908): Pravi namen Trubarjevega slavja. *Slovenec*, 7. septembra, 5.
- Nepodpisano (1908a): Slovanski časnikarski kongres v Ljubljani. *Slovenec*, 9. septembra, 2–3.
- Nepodpisano (1908b): Kaj je dr. Tavčar pri odkritju Trubarjevega temeljnega kamna zamolčal. *Slovenec*, 10. septembra 1908, 3.
- Nepodpisano (1908c): Trubarjevim slavlilcem za klobuk. *Slovenec*, 19. septembra, 3.
- Nepodpisano (1908d): Trubarjev spomenik, *Slovan*, 350.
- Nepodpisano (1908e): Trubarjevo slavje. *Ljubljanski zvon*, 446–447.

- Nepodpisano (1913a): Katoliški shod. *Slovenski narod*, 7. avgusta, 3.
- Nepodpisano (1913b): Napredna javnost in katoliški shod. *Slovenski narod*, 9. avgusta, 1.
- Nepodpisano (1913c): Katoliški shod. *Slovenski narod*, 18. avgusta, 4.
- Plumb, J. H. (1969): *The Death of the Past*. London: Macmillan and Co.
- Premrou, Miroslav (1892): Jurij Juričič. *Ljubljanski zvon*, 732–738.
- Premrou, Miroslav (1893): Dr. h. c. Theodor Elze. *Ljubljanski zvon*, 622–630.
- Prijatelj, Ivan (1956): Slovenska kulturno-politična in slovstvena zgodovina 1848–1895. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Slodnjak, Anton (1934): Pregled slovenskega slovstva. Ljubljana: Akademsko založba.
- Slomšek, Anton Martin (1862): Slava rajnim rodoljubom in utemeliteljem našega slovstva. Drobtnice za leto 1862, 71–79.
- Sperans (Edvard Kardelj) (1939): Razvoj slovenskega narodnega vprašanja. Ljubljana: Naša založba.
- Stelč, France (1966): Oris zgodovine umetnosti pri Slovencih. Kulturnozgodovinski poskus. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Šlebinger, Janko (1910): Trubarjev spomenik v Ljubljani. *Ljubljanski zvon*, 382–383.
- Terstenjak, Davorin (1858): Novoletnica. *Novice gospodarske, obertniške in narodne*, 6. januarja, 1–2.
- Toman, Lovro (1857): Vodnikov stoletni rojstni dan 3. februarja 1858. *Novice gospodarske, obertniške in národske*, 7. novembra, 354.
- Toman, Lovro (1858): O Vodnikovem godu. *Novice gospodarske, obertniške in narodne*, 27. januarja, 29–30.
- Vodnik, France (1930): Ideja in kvaliteta. *Dom in svet*, 4–8.
- Vodnik, France (1934): Nekaj pripomb k slovenskemu vprašanju. *Dom in svet*, 440–443.
- Vošnjak, Josip (1905): Spomini. Ljubljana: Slovenska Matica.
- Vošnjak, Bogumil (1913): Študije k problemu jugoslovanske narodne misli. *Veda*, 524–572.
- Young, James E. (1993): *The Texture of Memory. Holocaust Memorials and Meaning*. New Haven in London: Yale University Press.
- Županič, Niko (1907): Ilirija. *Ljubljanski zvon*, 486–492, 554–557, 615–620.